

Book Review and Criticism: "Sands and Epics; The Oral History of Mohammad Ershadi"

Kamal Zarifiyan Manesh¹, Hamid Reza Sohrabi², Sara Rasouli³

¹ Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Yasouj University, Yasouj, Iran

² Department of History, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran

³ Assistant Professor of Islamic Studies, Faculty of Paramedical Sciences, Iran University of Medical Sciences, Iran

Abstract: Oral history is a modern method for collecting and documenting historical events, based on interviews that reveal hidden aspects through the accounts of witnesses and participants. In recent years, the Foundation for the Preservation of Sacred Defense Works and Dissemination of Values, with the assistance of writers in the Sacred Defense field, has produced numerous works using this approach, aiming to present the practical and educational principles of the combatants. A scholarly critique of these works can help identify strengths and weaknesses, implement necessary revisions, and strengthen research related to oral history. The present study aims to critique the book "Sands and Epics; The Oral History of Mohammad Ershadi" using a narrative-analytical method, focusing on two key aspects: interviewing and compilation. Findings indicate that the design, type, and sequence of questions posed to the interviewee, the lack of chronological order, the failure to use Persian equivalents for Luri dialect terms, the time gap between the occurrence of events and the interview and writing process, and the absence of a clear framework based on cataloging—resulting in disjointed narratives, repetitive accounts, and inconsistencies with documents, written records, and parallel narratives—are among the most significant content-related challenges of this work. This study seeks to critically analyze the book, highlighting its weaknesses, shortcomings, and structural, content-related, and editorial flaws, while also providing solutions and recommendations for improvements in future editions.

Key Words: Oral history, Sacred Defense, Mohammad Ershadi, Sands and Epics, Criticism and Analysis

بررسی و نقد کتاب: «ماسه‌ها و حماسه‌ها؛ تاریخ شفاهی محمد ارشادی»

کمال ظریفیان منش^۱، حمید رضا سهرابی^۲، سارا رسولی^۳

۱- مربی تاریخ و معارف اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

۲- استادیار معارف اسلامی، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی، ایران

۳- کارشناسی ارشد تاریخ اسلام، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۶

چکیده

تاریخ شفاهی یکی از روش‌های نوین گردآوری و تدوین وقایع و رویدادهای تاریخی است که مبتنی بر مصاحبه و کشف زوایای پنهان مستور از زبان شاهدان و حاضران در متن وقایع است. در سالیان اخیر، بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس به کمک نویسندگان حوزه دفاع مقدس، با استفاده از این شیوه و با هدف معرفی مبانی عملی-تربیتی رزمندگان دفاع، آثار متعدد و فراوانی را به رشته تحریر درآورده است. نقد و بررسی علمی این آثار می‌تواند در شناخت نقاط ضعف و قوت، انجام اصلاحات ضروری و تقویت پژوهش‌های مرتبط با تاریخ شفاهی کمک کند. هدف نوشتار حاضر نقد کتاب ماسه‌ها و حماسه‌ها (تاریخ شفاهی محمد ارشادی) با استفاده از روش نقلی-تحلیلی در دو مقوله مصاحبه و تدوین است. یافته‌ها نشان می‌دهد طرح، نوع و ترتیب پرسش‌ها از مصاحبه‌شونده، رعایت نکردن ترتیب زمانی، عدم استفاده از معادل فارسی واژگان گویش لری، فاصله زمانی بین وقوع رخداد و زمان مصاحبه و نگارش اثر و عدم چارچوب مشخص مبتنی بر فهرست‌نگاری و بیان وقایع به صورت درهم‌ریخته، روایت‌های تکراری، عدم تطبیق روایت‌ها با اسناد، مکتوبات و روایت موازی، از مهم‌ترین چالش‌های محتوایی اثر یادشده هستند. در این نوشتار سعی شده است در کنار نقد و بررسی و بیان نقاط ضعف و کاستی‌ها و همچنین بیان ایرادات شکلی، محتوایی و نگارشی، راهکارها و پیشنهادهایی برای اصلاح در چاپ مجدد اثر یادشده ارائه شوند.

واژه‌های کلیدی: تاریخ شفاهی، دفاع مقدس، محمد ارشادی، ماسه‌ها و حماسه‌ها، نقد و بررسی.

مقدمه

آغاز شکل‌گیری انقلاب اسلامی در ایران با جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ آغاز شد و این واقعه با پذیرش قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت سازمان ملل متحد در ۲۹ مرداد سال ۱۳۶۷ به پایان رسید. علل این جنگ پیچیده و چندوجهی هستند و شامل عواملی همچون اختلافات مرزی، رقابت‌های سیاسی، تفاوت‌های مذهبی و قومی، و تغییرات سیاسی در هر دو کشور می‌شوند. این جنگ تأثیرات زیادی بر سیاست‌های منطقه‌ای و جهانی داشت. هر دو کشور از حمایت‌های بین‌المللی مختلفی برخوردار بودند؛ ایران از حمایت‌های غیرمستقیم کشورهای مختلف همچون سوریه و لیبی بهره می‌برد، در حالی که عراق از حمایت‌های کشورهای غربی، به ویژه ایالات متحده آمریکا و کشورهای عربی خلیج فارس برخوردار بود. این جنگ، علاوه بر تلفات جانی و مالی گسترده، پیامدهایی عمیق در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی برای هر دو کشور داشت و موجب تغییراتی عمده در معادلات قدرت منطقه‌ای شد.

به دلیل اهمیت ویژه‌ای که این جنگ در تاریخ ایران و جهان دارد، پژوهشگران زیادی به صورت منطقه‌ای و استانی به ویژه در استان کهگیلویه و بویراحمد به صورت تاریخ شفاهی و مصاحبه با رزمندگان حاضر در جنگ یادشده ابعاد گوناگون آن را مطالعه و بررسی کرده‌اند و در همین راستا، پژوهش‌های متعددی نیز به انجام رسیده‌اند. بنابراین، با توجه به اهمیت دفاع مقدس و تولیدات تاریخ شفاهی مرتبط با این حوزه و اهمیت آنها در تاریخ سیاسی و اجتماعی این سرزمین، ضروری است در این زمان، تاریخ شفاهی به گونه‌ای دقیق و ظریف تدوین شود و با استفاده از روش نقد تاریخی و نقد تاریخ‌نگاری^۱، داده‌های

صحیح از ناصحیح تفکیک و با تشخیص داده‌های صحیح (شواهد تاریخی)^۲ (استنفورد، ۱۳۹۱، ص. ۱۷۸)، وقایع دفاع مقدس تجزیه و تحلیل شوند.

هدف پژوهش حاضر نقد کتاب *ماسه‌ها و حماسه‌ها* (تاریخ شفاهی محمد ارشادی) در دو مقوله مصاحبه و تدوین است. با توجه به اینکه این دو مقوله جدا از یکدیگر نیستند، مصاحبه‌گر باید بتواند با استفاده از طراحی پرسش‌های مناسب و با موشکافی، اطلاعات راوی (مصاحبه‌شونده) را که حاصل مشاهدات و تجربه شخصی او بوده است، به دست آورد و تدوین‌گر نیز باید بتواند داده‌های پراکنده را پالایش و تحلیل و به صورت روایتی منظم و قابل استناد تدوین کند. در این مقاله، نقد خاطرات به شیوه نقلی و تحلیلی صورت گرفته است. پرسش‌های اصلی پژوهش عبارت‌اند از: ۱. نقاط قوت و ضعف کتاب *ماسه‌ها و حماسه‌ها* در مرحله گردآوری اطلاعات چه بوده است؟ نقاط قوت و ضعف اثر یادشده در مرحله تدوین و نگارش متن چه بوده است؟

طراحی، نوع و ترتیب پرسش‌ها از مصاحبه‌شونده، رعایت نکردن ترتیب زمانی توسط مصاحبه‌کننده، عدم استفاده از معادل فارسی واژگان گویش لری، نامأنوس بودن بعضی از تعبیر استفاده‌شده در متن، فاصله زمانی بین وقوع رخداد و زمان مصاحبه و نگارش اثر، عدم چارچوب مشخص مبتنی بر فهرست‌نگاری و بیان وقایع به صورت درهم‌ریخته، روایت‌های تکراری، عدم تطبیق روایت‌ها با اسناد، مکتوبات و روایت موازی، از مهم‌ترین چالش‌های محتوایی اثر یادشده هستند.

یافته‌های پژوهش

معرفی کلی اثر

ماسه‌ها و حماسه‌ها (تاریخ شفاهی محمد ارشادی)

به اهتمام: ابوالحسن ناصرپور و پیروز براتی‌فر

گذشته انسانی محدود می‌کند و دیگر مراجع تاریخی (به ویژه مراجع غیرتاریخ‌نگارانه) را موضوع بررسی انتقادی خود قرار نمی‌دهد (حضرتی، ۱۳۹۳، ص. ۴۹)

^۲ Historical Evidence

^۱ نقد تاریخی (Historical criticism) در اشاره به فعالیت‌های علمی گفته می‌شود که از نظر مقیاس و هدف با هم فرق دارند. اما عنصر مشترک همه این فعالیت‌ها علاقه آنان به بازکشف کردن گذشته است و نقد تاریخ‌نگاری (Historiography criticism) نقدی است که حوزه فعالیت علمی خود را فقط به آثار مکتوب درباره

مشخصات نشر: تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول زمستان ۱۳۹۸

تعداد صفحات: ۴۶۴

قیمت: ۵۸۰۰۰۰ ریال

محتوای شکلی اثر: این اثر دارای جلدی با نشان بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس و شامل صفحه عنوان، صفحه شناسنامه، مقدمه، پیشگفتار، تقدیم به، فهرست مطالب، متن کتاب، پیوست: مستندات و عکس‌ها و نمایه پایان کتاب است. از ایرادات شکلی این کتاب می‌توان به عدم فصل‌بندی و بخش‌بندی کتاب و همچنین عدم وجود منابع و مآخذ سندی و مکتوب در پایان کتاب اشاره کرد.

محتوای پیشگفتار: چاپ اول کتاب یادشده دارای پیشگفتار بوده است و نویسنده در پیشگفتار اهمیت و اهداف تاریخ شفاهی جنگ را بیان کرده است و می‌نویسد هدف از تدوین کتاب بالا بیان روایت‌های صادقانه و بسیاری از زوایای پنهان دوران دفاع مقدس برای همگان، به ویژه نسل‌های بعد از آن دوران بوده است (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، پیشگفتار ۱-۲). پیشگفتار در کمتر از سه صفحه تهیه و تدوین شده است. گفتنی است، در مقدمه کتاب به مکان و زمان مصاحبه و تاریخ شروع و پایان مصاحبه اشاره نشده است.

در رابطه با فصل‌بندی و عناوین فصل‌ها در کتاب یادشده، هیچ‌گونه اقدامی از سوی نویسنده صورت نگرفته است؛ فقط نویسنده در اثر یادشده سعی کرده است تولد، زادگاه و دوران تحصیل راوی را بیان کند و در ادامه، زمینه‌های شکل‌گیری انقلاب اسلامی، مبارزات، جایگاه روحانیون در هدایت قیام‌های مردمی و... در محل رشد و نمو راوی را به صورت وقایع‌نگاری^۱ بیاورد. در ادامه، به عضویت راوی در سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، اولین حضور در جبهه‌ها، جایگاه تیپ المهدی در جنگ و در عملیات فتح‌المبین، عملیات بیت‌المقدس، ایجاد یگان‌های

جیش‌الشعبی توسط عراق، حضور در لشکر ۱۹ فجر و... در نهایت عملیات مرصاد اشاره دارد. از آنجا که در اثر یادشده هیچ‌گونه فصل‌بندی، بخش‌بندی و چارچوب خاصی وجود ندارد و روایت‌ها عمدتاً بر مبنای مصاحبه راوی تنظیم شده‌اند، نقد و بررسی اثر با مشکلاتی همراه است.

محاسن اثر

اثر مورد بحث و بررسی دارای پاره‌ای از مزایا و محاسن است که در اینجا به آنها اشاره خواهد شد:

- در قسمت اول و شروع کار، یعنی از زمان تولد راوی تا وقوع انقلاب اسلامی ایران، اگرچه نقدهایی بر آن وارد هستند (که بررسی خواهند شد)، در مجموع، به سبب آنکه اطلاعاتی مهم در رابطه با فضای حاکم بر جامعه ایلی و ملی ارائه می‌دهد و سعی کرده است در برخی از مواقع با ارائه جزئیات، آنها را به صورت تاریخ شفاهی بررسی کند، ارزشمند است؛ به ویژه آنکه می‌تواند اطلاعاتی مهم را در رابطه با زمینه‌های وقوع انقلاب اسلامی ایران در میان جوامع ایلی و خان‌خانی ارائه دهد.

- در قسمت دوم که می‌توان آن را از زمان اولین حضور راوی در جبهه‌های دفاع مقدس تا صدور قطعنامه ۵۹۸ و تهاجم عراق به کویت دسته‌بندی کرد، اطلاعات بسیار مهمی در رابطه با تحولات جنگ، وضعیت آموزشی نیروهای نظامی در میدان‌های آموزشی قبل و حین جنگ، وضعیت میدان، عملیات‌های موفق و ناموفق رزمندگان ایرانی و ... ارائه می‌دهد؛ به گونه‌ای که نمایی کلی از این دوران ارائه می‌دهد.

- به سبب آنکه هدف از نگارش این اثر حفظ و انتقال خاطرات شفاهی رزمندگان دفاع مقدس به ویژه راوی یادشده (محمد ارشادی) از فرماندهان گردان امام حسین (ع) بوده است، حجم کلی کتاب به دلیل وجود روایت‌های مختلف مربوط به این دوره زمانی تقریباً زیاد است.

- فارغ از عدم دسته‌بندی فصول، عناوین مطالب تا حدودی توانسته‌اند غالب روایت‌های مربوط به زندگی و

¹ chronography

و حتی موارد مشابهی هم در این انتشارات و هم انتشاراتی‌های مشابه را می‌توان یافت که به دلیل عدم استقبال جامعهٔ نخبگان و تودهٔ مردم یا اصلاً به چاپ‌های بعدی نرسیده‌اند یا چاپ‌های به‌مراتب کمتری داشته‌اند. اثر یادشده نیز با وجود گذشت ۵ سال از چاپ اول آن به چاپ‌های بعدی نرسیده است.

نقد شکلی و ساختاری اثر

این اثر از هفتادونه تیتیر (بند) تشکیل شده است که به لحاظ شکلی دارای برخی ایرادات است که در اینجا به آنها اشاره خواهد شد.

الف) ایرادات ویرایشی

این اثر به لحاظ ویرایشی و ادبی دارای برخی ایرادات است که در اینجا سعی می‌شود مواردی از آنها بیان شوند:

- در نوشتن فعل‌های پایان جملات مرتبط با اشخاص در کل متن عمدتاً فعل‌ها جمع بسته شده‌اند، در حالی که ضمیر یا فاعل مفرد هستند. برای نمونه: سردار حیدرپور باور نمی‌کردند (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ۱۸۲) یا شهید صیاد شیرازی به آقای محسن رضایی گفتند (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۰۲) و سایر مواردی که به دلیل محدودیت حجم مطالب متن حاضر فقط به صفحات آنها ارجاع داده می‌شود (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، صص. ۱۱۱، ۱۲۵، ۱۵۳-۱۵۲، ۱۵۶، ۱۶۵-۱۶۶، ۱۶۸، ۱۷۶-۱۷۵، ۱۷۸-۱۷۹، ۱۸۲، ۱۸۴، ۱۸۸، ۱۹۰-۱۹۱، ۲۰۶، ۲۰۹، ۲۲۶-۲۲۷، ۲۲۹، ۲۳۱، ۲۳۳، ۲۳۸-۲۳۹، ۲۵۳، ۲۵۶، ۲۶۴-۲۶۵، ۲۷۲-۲۷۳، ۲۷۵-۲۷۶، ۲۷۸، ۲۹۰، ۲۹۲، ۳۳۰-۳۳۱، ۳۳۷، ۳۴۱، ۳۵۴، ۳۷۲، ۳۷۴، ۳۷۹، ۳۸۴-۳۸، ۴۰۸-۴۱۰، ۴۱۶)

- عدم تطابق فاعل، ضمیر و مرجع ضمیر با فعل: در بعضی از صفحات در حالی که فاعل و ضمیر به صورت جمع آمده‌اند، فعل جمله مفرد آمده است. برای نمونه، به چهار مورد اشاره می‌شود: رزمنده‌ها وارد سنگر شده (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۰۰) و هنگامی که ما در

شرح و حال راوی را پوشش دهند، نویسندگان از تطابق روایت‌های موازی (حضرتی، ۱۳۹۳، ص. ۵۳) و بیان برخی از روایت‌های مفقود در پرتو عقل و با نگرش تأویل‌گرایانه (ملایی توانی، ۱۳۹۱، ص. ۱۴۹) می‌توانست روایت‌های محذوف یا مشکوک را کشف کند، اما به دلیل ناآگاهی از روش نقد تاریخی از این نکته غافل بوده که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد.

- در قسمت آخر کتاب، یک پیوست تکراری با عنوان «مستندات و عکس‌ها» در فهرست قید شده است که به نظر در بخش پیوست‌های پایان کتاب اصلاح شده است (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۴۲۸). این قسمت از کتاب به دلیل وجود عکس‌های راوی در قبل، همگام و بعد از عملیات‌های متعددی که راوی در آنها حضور داشته است، اطلاعات بسیار مهمی در رابطه با جنگ تحمیلی ارائه می‌دهد که نویسندگان به دلیل ناآشنایی با تاریخ شفاهی، فیلم و عکس و جایگاه آنها در بیان بافت و موقعیت یا پس‌زمینهٔ کلامی^۱ این آثار، چندان آنها را در متن اصلی^۲ وارد نکرده است و فقط به درج آنها در قسمت پایانی کتاب اکتفا کرده است که همین اقدام نویسندگان منجر به افزایش حجم کتاب شده است.

- به طور کلی، چاپ این کتاب و حمایت از چاپ‌های آتی آن می‌تواند با انتقال خاطرات شفاهی رزمندگان دفاع مقدس به نسل‌های جدید، نقشی مهم در تربیت کادر فکری و فرهنگی جامعه داشته باشد. اما عدم چارچوب‌بندی مشخص منابع، روایت‌های تکراری، عدم مسئله‌محوری و موضوع‌محوری در پژوهش‌ها، عدم نظارت علمی بر این پژوهش‌ها پیش از تدوین و چاپ توسط صاحبان فن، عدم تطبیق روایت‌ها با اسناد، مکتوبات و روایت موازی و ناآگاهی نویسندگان و همچنین عدم استقبال نویسندگان توانمند و دانشگاهی به دلیل هزینه‌های بسیار کمی که به جمع‌آوری و تدوین این پژوهش‌ها اختصاص داده می‌شود، چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرند

¹ Context

² original text

شب عملیات می‌کردیم، تانک و نفربر کارایی لازم را نداشت و معمولاً تا صبح عملیات، اکثر آنها منهدم و یا به غنیمت گرفته می‌شد (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۰) و هرچند این نیروها هرگز نتوانستند اثرگذاری لازم را به مانند آنچه در نیروهای بسیج مردمی ما، شاهد آن بودیم، داشته باشد (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۱) و ... این نوع از آموزش‌ها، برای شرکت در عملیات‌ها، خیلی مفید و سازنده بود (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۸) و ... تانک‌های آن‌ها در برد آر پی جی‌ها قرار گرفت (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۲۸۰)

- در برخی از اسامی و واژگان، خطاهای نگارشی (اشکالات املایی) مشاهده می‌شوند، مانند میرزایی که میزایی نوشته شده (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۲۳) یا می‌شنیدیم به صورت می‌شنیدیم (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۴۸) یا آن‌همه به صورت آنهمه (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۹۵) یا منتقل به صورت منقل (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۳۴) یا الان به صورت آلان (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۵۴) یا مأموریت به صورت ماوریت (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۵۴) یا خوشحال به صورت خوشحالی (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۵۶) علی بن ابی‌طالب به صورت علی بن آبی‌طالب (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۶۳) یا استقرار به صورت اسقرار (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۲۳۳) یا به کار به صورت بکار (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۲۴۵) یا ترفند به صورت ترفند (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۳۴۹) یا ام‌القصر به صورت درام القصر (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۲۵۱) یا تپه سخره‌ای به صورت تپه سخره‌ای (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۳۵۸) یا رانندگی به صورت راتندگی (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، پانویس ص. ۴۱۹). این نوع خطاهای نگارشی بیشتر ناشی از اشکالات تایپی هستند. در نوشتن برخی از اسامی خاص مانند فاو-البهار وحدت رویه وجود ندارد و به صورت فاو-البحار آمده است (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، صص. ۲۶۴ و ۲۷۶) یا تپه

صخره‌ای به صورت تپه سخره‌ای آمده است (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، صص. ۳۵۸-۳۵۹) یا الحصان به صورت الحسان آمده است (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۲۰۹). در نوشتن برخی از اسامی اشخاص مانند علیمردان روستا وحدت رویه وجود ندارد و به صورت علیمردان روستاد آمده است (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، صص. ۴۰۶-۴۰۷).

- در پاره‌ای از موارد، جملات با ایراداتی مواجه هستند و ضروری است تا ویرایش شوند. برای نمونه، چهار مورد بیان می‌شوند: «بعد از آن، در این رمل‌ها و گرمای هوا، بدون آب کافی، طی مسیر کرده بودند» (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۷۳) و «آسیب فراوانی از همین نوع حمله کردن ما متحمل شدند» (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۰۹) و «خودم را به تخریب تیپ المهدی (عج) معرفی کردم» (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۲۳) و «ما هم با اتوبوس سوار شدیم» (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۵۶) و «بخشی از ساحل رودخانه، گل و لای وجود بود» (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۷۱) یا «مرتضی قربانی که به عنوان فاتح فاو، معرفی شده بودند، توضیحات درباره آن عملیات دادند» (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۴۱۶).

- در رابطه با نیم فاصله‌ها به یک شکل عمل نشده و در برخی از موارد رعایت شده و در برخی از موارد این‌گونه نبوده است. برای نمونه، بازپس‌گیری به صورت باز پس‌گیری (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۴۳) فوق‌العاده به صورت فوق العاده (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۲۴۳) یا گاه‌گاهی به صورت گاه‌گاهی (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۲۴۵). البته در مجموع دقت زیادی شده است تا نیم‌فاصله‌ها رعایت شوند.

- در جمله‌بندی‌های متن کتاب مکرراً از حروف ربط «که» و «و» و واژه «را» استفاده شده است که این امر در بعضی از قسمت‌های کتاب معنا و مفهوم جمله را تغییر می‌دهد. برای نمونه: «ولی من قبول نکردم و به همراه سه نفر از رزمنده‌ها که و یک سرباز عرب زبان رفتیم» (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۴۲۳). «یا بعد از عید بود

کتاب نامأنوس باشند. اگرچه نویسنده در بیشتر موارد به این امر پایبند بوده است، در برخی از موارد نیاز به توضیحات بیشتری در رابطه با نام اماکن و اشخاص وجود دارد که بهتر بود در پاورقی (پانویس) یا به نحوی در متن، توضیحات مقتضی درباره آن‌ها ارائه می‌شد. برای نمونه، به پنج مورد اشاره می‌شود: روستای شاه بهرام (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۲۱) یا روستای فتح (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۲۱) یا عبدالخالق عبدی پور (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۲۳) یا حزب جمهوری اسلامی (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۳۱) یا عملیات حصر آبادان (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۳۲) یا جهانگیر شاه ایلی (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۳۵).

- نویسنده سعی کرده است در متن کتاب نام اسامی اشخاص و اماکن را با فونت بزرگ‌تر از متن کتاب تمایز دهد، اما در بعضی از قسمت‌های کتاب به این رویه پایبند نبوده است. برای نمونه: عملیات حصر آبادان (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۳۲) یا علیرضا نظر پور و احمد رضا تاجگردون (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۴۴) یا پل رفائی، ارتفاعات تینه و رادار (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۵۵).

- عدم استفاده از نقشه. نظر به اینکه این کتاب برای طیف مخاطبان عمومی و دانشگاهی نوشته شده و بیشتر دارای جنبه عملی و تربیتی است، لازم بود نقشه‌ای از مناطق عملیات دفاع مقدس و همچنین محل درگیری‌های عمده آن دوره که راوی در متن آنها قرار داشته است، تهیه شود. به هر صورت، علاوه بر موارد یادشده، عدم استفاده از مواردی همچون نقشه، مکان عملیات یا تصاویر اماکن مورد درگیری آن دوره سبب خستگی خواننده می‌شود.

- عدم توجه نویسنده به تاریخ شفاهی فیلم و عکس. اگرچه در پایان کتاب عکس‌های زیادی در رابطه با سوژه و موضوع کتاب ارائه شده‌اند، نویسنده در شرح عملیات و جایگاه سوژه در آنها چندان توجهی به این تصاویر نداشته است؛ در حالی که می‌توانست از دل همین تصاویر اطلاعاتی بسیار مفید و جامع در اختیار مخاطبان خود قرار

و ولی هنوز هوا سرد بود» (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۳۵۷). «دیگر نایی برای حرف زدن با آن بسیجی را نداشتم» (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۳۹۰).

- استفاده از واژگان عامیانه در متن کتاب که فهم متن را تا حدودی برای مخاطب دشوار می‌کند. برای نمونه: چمبره (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۷)، مرد آبدیده‌ای (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۸)، تقلایی (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۴۳)، ترفند (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۵۱)، کم و کسری تیپ (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، صص. ۸۳، ۲۰۵)، تلو تلو (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۶)، طاقتم طاق (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۵۳)، ولوله‌ای (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۲۲۳)، می‌چیدند (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۲۳۹) و پکر (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۳۲۲).

- در برخی از قسمت‌های متن برخی از کلمات جا افتاده‌اند که این امر فهم جمله را دشوار می‌کند و به نظر می‌رسد ناشی از مشکلات ویرایشی و نگارشی باشد. برای نمونه: «و خودم را به تخریب تیپ الهدی (عج) معرفی کردم» (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۲۳) یا «صبح که می‌شد هم از نظر سازمانی کاملاً به هم ریخته و هم یگان‌های اصلی آنها منهدم شده بود» (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۰) یا «من با سرعت در میان نخلستان‌ها می‌دویدم که خودم را به اسکله برسانم بلکه قایق دیگری پیدا کنم و با آن به برگردیم» (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۳۲۷).

ب) شواهدی دیگر از اشکالات شکلی و ساختاری

- اگرچه در اصول نگارشی انتشارات بنیاد نشر ارزش‌های دفاع مقدس بولدکردن نام اسامی اشخاص، اماکن و اعلان‌ها مرسوم است، به نظر می‌رسد برای یکپارچگی بیشتر متن کتاب، فقط اکثراً به توضیحات بیشتر در پانویس و عدم بولدکردن آنها لازم باشد.

- برخی از اماکن جغرافیایی و نام اشخاص در این اثر یاد شده‌اند که ممکن است اسامی آنها برای مخاطبان اصلی

دهد.

ارزش‌های دفاع مقدس و اثر یادشده مورد توجه قرار نگرفته است.

- در کلیه عناوین بندهای اثر یادشده عنوانی به تاریخ اجتماعی، وقایع اجتماعی جامعه ایران هم‌زمان با جنگ تحمیلی و نقش زنان رزمندگان اختصاص داده نشده است؛ توجه به این موضوعات به جذابیت متن اثر کمک شایانی می‌کند.

- با وجود اینکه در تاریخ شفاهی زمان و مکان ضبط یادداشت سخنان راوی عنصری بسیار مهم است، در متن یادشده هیچ اشاره‌ای به این موضوع نشده است.

- در قسمت پایانی کتاب، اگرچه نویسنده درصدد بیان تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران و دلایل پذیرفتن قطعنامه ۵۹۸ توسط ایران بوده است، مطالب به‌اختصار بیان شده‌اند و بهتر است نویسنده با استفاده از متن قطعنامه و آثار مرتبط با آن اطلاعات بیشتری در اختیار مخاطبان قرار دهد. از سوی دیگر، بهتر است نویسنده و راوی اطلاعات مهمتری در رابطه با واکنش رزمندگان در میدان جنگ نسبت به انعقاد و پذیرش قطعنامه ارائه می‌دادند، در حالی که این موضوع در بندهای اثر یادشده نیامده است.

- از نکاتی که در این اثر جلب توجه می‌کند، صداقت راوی در ارائه مطالب درباره دلایل شکست و موفقیت عملیات‌های مختلف جنگ است. برای نمونه، به برخی از صفحات اشاره می‌شود: (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، صص. ۸۰، ۸۲، ۸۴، ۸۶-۸۷، ۹۶).

ب) مشکلات مربوط به منابع و ارجاعات

در این اثر اصلاً از منابع مرتبط با موضوع استفاده نشده است، اما در بررسی جزئی مشکلات مربوط به منابع و مستندات، باید به موارد زیر اشاره کرد:

- ارجاع به منابع برای تأیید ادعاهای نویسنده یکی از اصول اساسی در پژوهش‌های تاریخی است. باید توجه داشت که برخی از بدیهیات نیازمند ارجاع نیستند و برعکس، موارد متعددی وجود دارند که نیازمند ارجاع هستند؛ اما نویسنده از این امر اجتناب کرده است (ناصرپور

- اگرچه وجود نمایه در پایان کتاب از مزایای اثر یادشده به شمار می‌آید، در بعضی از قسمت‌های آن وحدت رویه نسبت به نام اشخاص وجود ندارد و اول نام و بعد نام خانوادگی اشخاص بیان شده است. برای نمونه، مصیب قادری (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۶۳) و در برخی از موارد، برای معرفی برخی از اشخاص اول نام خانوادگی و بعد نام شخص بیان شده است. برای نمونه، بادرام حسن (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۵۲).

- عدم تطابق نام اشخاص و اماکن در صفحات و نمایه کتاب. در بیشتر موارد، با بررسی نام اشخاص و اماکن در نمایه و متن کتاب مشاهده می‌شود صفحات قیدشده در جلوی نام اشخاص با صفحات متن کتاب که نام اشخاص و اماکن در آنها آمده است، همخوانی ندارند. برای نمونه، جعفر مؤمن باقری (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۴۲)، اما در نمایه در صفحات ۱۳۴ و ۱۴۰ آمده است.

نقد محتوایی اثر

بررسی و مطالعه محتوایی این اثر نشان می‌دهد کاستی‌هایی در آن وجود دارند که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد:

الف) نقد محتوایی بندهای کتاب

- در تمام بندهای کتاب به هیچ منبعی اشاره نشده است. از آنجا که برای جامعه هدف این کتاب صحت و سقم مطالب حائز اهمیت است، ذکر منابع مرتبط با موضوع ضروری است.

- در تاریخ شفاهی، تنها هدف آوردن مطالب شفاهی صرف از زبان نویسنده نیست، بلکه باید از منابع مرتبط با موضوع و همچنین روایت‌های موازی مرتبط با آن موضوع برای صحت و سقم مطالب ارائه‌شده از زبان راوی و داوری درباره آنها برای ارائه علمی بحث و مسئله استفاده شود و این امر اهمیت موضوع را دوچندان می‌کند؛ موضوعی که چندان در منابع منتشرشده در بنیاد نشر

و براتی‌فر، ۱۳۹۸، صص. ۳۸، ۶۰، ۱۰۲، ۱۶۸، ۲۱۷).

۱۳۹۸، صص. ۳۶۹-۳۸۰).

پ) اشتباهات و خطاهای محتوای متن

در بررسی محتوای متن این کتاب برخی از اشتباهات قابل مشاهده هستند که می‌توان به آنها اشاره کرد: اشتباهاتی که به نظر می‌رسد ناشی از بی‌دقتی نویسنده بوده‌اند و اگر با تسامح به این اشتباهات بنگریم، نمی‌توان آنها را در زمره اشتباهات علمی قرار داد. در زیر به یک مورد اشاره می‌شود:

- در پانویس صفحه ۳۷۸ کتاب آمده است، عملیات نصر ۸ در ۲۹ آبان ۱۳۶۶ آغاز شده است، در حالی که در شرح این عملیات از شهید هجیر علیزاده نام می‌برد که در ۲۰ آذر ۱۳۶۴ در هویزه به شهادت رسیده است (ناصرپور و براتی‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۳۹۹).

ت) ابهام و نامفهومی در متن

- در محتوای اثر یادشده، علاوه بر مشکلات یادشده، برخی از مشکلات دیگر نیز وجود دارند که به جنبه‌های علمی و تربیتی این اثر آسیب زده‌اند. به سبب آنکه اثر یادشده با هدف علمی و تربیتی نگاشته شده است، علاوه بر علمی‌بودن مطالب، باید قابل فهم بودن مطالب نیز از مهم‌ترین دغدغه‌های مؤلف باشد؛ اما با بررسی محتوای اثر می‌توان برخی از ابهامات یا به اصطلاح عامیانه، گیج‌کننده‌بودن مطالب را مشاهده کرد:

- نویسنده در یکی از بندهای کتاب با عنوان «دومین مأموریت در غرب و مجروحیت»، مخاطب را دچار نوعی سردرگمی می‌کند؛ به گونه‌ای که خواننده نمی‌تواند به درکی درست از شرح وقایع و به ویژه عملیات نصر ۸ دست پیدا کند. خواندن مطالب مربوط به این مبحث ضرب‌المثل عامیانه‌ای با این مضمون که «لقمه را دور سر چرخانده» را در ذهن تداعی می‌کند. به نظر می‌رسد راوی و نویسنده درباره مطالب این بند دچار نوعی درهم‌آمیختگی مطالب شده‌اند که این امر سبب اختلال در فهم مطالب برای خواننده می‌شود (ناصرپور و براتی‌فر،

بحث و نتیجه‌گیری

این کتاب سعی کرده است خاطرات شفاهی محمد ارشادی از فرماندهان و رزمندگان دفاع مقدس از دوران کودکی تا پذیرش قطعنامه ۵۹۸ را از جنبه‌های مختلف بررسی کند. اما موضوعات مهمی در رابطه با تاریخ اجتماعی، سیاسی و نظامی از قلم افتاده‌اند یا به صورت گذرا به آنها اشاره شده است. این امر هم ناشی از گستردگی حوزه مورد بررسی و هم به این سبب بوده است که برخی از موضوعات با درصد ضرورت کمتر در متن گنجانده شده‌اند و همین امر سبب افزایش حجم کتاب شده است و در نتیجه، بخش‌های مهمتری از قلم افتاده‌اند. از نقدهای دیگری که به این متن وارد هستند شامل عدم وجود نگاه تحلیلی نویسنده، عدم استفاده از منابع مرتبط با حوزه جنگ و همچنین عدم استفاده از روایت‌های موازی و غلبه روش توصیفی-شفاهی در محتوای این اثر می‌شوند. نویسنده در پیشگفتار بیان کرده است ماهیت تألیفی این کتاب روشن‌سازی زوایای پنهان دوران دفاع مقدس برای همگان و علاوه بر این، مقایسه و تطبیق روایت‌های مختلف از یک واقعه که منتج به نتیجه واقعی خواهد شد، یا به عبارتی، استفاده از روش تحلیل تاریخی است، اما چنین اقدامی در این اثر صورت نگرفته است و این امر نمی‌تواند توجیهی مناسب برای اتخاذ روش تاریخ شفاهی و فراموش کردن رویکرد تحلیلی و تطبیق و مقایسه روایت‌های مختلف درباره یک واقعه باشد.

وجود ایرادات متعدد ویرایشی و نگارشی از آن نظر مورد نقد است که با وجود آنکه این کتاب فقط یک بار چاپ شده است، انتظار می‌رود با توجه به بیان این موضوعات در چاپ‌های آینده مورد توجه و اصلاح قرار گیرند. با وجود این، اثر حاضر می‌تواند در راستای آشنایی مخاطبان عام با تاریخ جنگ و وضعیت جبهه‌های جنگ مفید واقع شود و اگر نویسنده بتواند در چاپ‌های آینده تلاشی جدی در راستای حذف ایرادات انجام دهد، قطعاً بر

کیفیت اثر یادشده افزوده خواهد شد. به طور کلی، گستردگی حوزه و زمان پژوهش و فاصله گرفتن راوی از وقایع جنگ (۳۰ سال) و روش پژوهش مدنظر بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس کار نویسنده را برای ارائه پژوهشی جامع در رابطه با موضوع مدنظر دشوار کرده است؛ از این رو، این کتاب با وجود همه نقدهایی که به آن وارد هستند، اثری شایسته و نسبت به منابع تألیف‌شده در بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان کهگیلویه و بویراحمد، حائز اهمیت است.

منابع

- استنفورد، مایکل (۱۳۹۱). *درآمدی بر تاریخ پژوهی*. تهران: انتشارات سمت.
- حضرتی، حسن (۱۳۹۳). *روش پژوهش در تاریخ‌شناسی*. تهران: پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی.
- ملایی توانی، علیرضا (۱۳۹۱). *درآمدی بر روش پژوهش در تاریخ*. تهران: نشر نی.
- ناصرپور، ابوالحسن، و براتی‌فر، پیروز (۱۳۹۸). *ماسه‌ها و حماسه‌ها (تاریخ شفاهی محمد ارشادی)*. تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.

